

НОВИ ДАРЕНИЯ ЗА ФОНД “ЕТНОГРАФИЯ” НА ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ - ПАВЛИКЕНИ

НЕЛИ ЦОНЕВА

Дарителството е ярко доказателство за духовното богатство на дарителя, за неговото преклонно отношение към културно-историческото наследство на народа ни, както и за притежаваните от него най-висши общочовешки добродетели и нравствени качества. В нашето съвремие има различни начини за проява на родолюбие и патриотизъм, но навярно дарителството е едно от най-благородните доказателства за тях. Всеки по свой начин и по собствени критерии възприема културно-историческото наследство на родния си край. И в това многообразие обединяващо е, че навярно никой не остава безразличен към собствената си родова памет. Всеки пази в дома си стари черно-бели снимки, лични вещи от баби и дядовци, архивни документи – свидетелства за отминали епохи. И когато човек реши да се раздели с тях, за да ги подари безвъзмездно на една обществена институция и да ги направи достояние на обществеността, в този жест има и благородство, и родолюбие.

При постоянната липса на средства за откупки на музейни ценности, през последните 15 години единствената възможност за обогатяване фондовете на Исторически музей – Павликени е чрез дарения. Най-често даряваните предмети са етнографските – старинни оръдия на труда, характеризиращи занаятите в нашия край или красиви национални костюми, съхранявани дълги години в семейните ракли.

Новопостъпилите музейни предмети през последните 3 години във фонд “Етнография” са образци на традиционното българско народно облекло. Даренията датират от средата на 19 век или от втората половина на същия. Те са дело предимно на домашното производство и са ярко доказателство за вродения женски усет за красота и естетика у българката. При изработването им жените са проявявали творчество, а произведенията им са синтез на безгранична фантазия и здрав прагматизъм. За направа и украса на дрехите са използвани традиционни материали – коноп, вълна, памук, лен и коприна.

Характерна особеност за развитието на Павликени през периода на Възраждането са сложните миграционните процеси и променящия се етнически облик на селището. След Освобождението Павликени е заселено с български домакинства от съседните села на Търновския край и от балканджийските райони на съседните окръзи. Това многообразие се отразява и на традиционните народни облекла, които битуват в Павликени. Те носят отличителните белези на селищата и районите от където са преселниците.

Новите дарения във фонд “Етнография” на ИМ – Павликени илюстрират по възможно най-атраکتивния начин многообразието и

колорита на различните носии. Те създават зрителна представа за етническата специфика и характерните особености на облеклото в Павликенския край. В много от случаите те са и вещественно доказателство за значими исторически събития или за живота и съдбата на отделни личности. С такова значение е дарението на Добриня Николова Ганева, жителка на Павликени, ул. Отец Паисий № 14. (Исторически музей – Павликени, инв.№1619 ф.”Е””) Това е женска риза, домашно тъкана, изработена от комбинирани части памук и коноп. Ризата е ушита от два правоъгълни плата- отпред и отзад, към които са зашити по два трапецовидни клина в ляво и в дясно. Горната част на предницата е от по-фино памучно платно. Под пазвата, симетрично разположени отпред има два разреза по 15 см, вертикално разположени и обточени с червени и сини вълнени конци. Разрезите подсказват предназначението на ризата за жена, която е родила и кърми малко дете. Дрехата е с дълги ръкави, които са прави, ушити от две части по дължина на ръкава. Горната част е от по-фино платно, а по ръбовете, където се съединяват, е извезана шевица с вълнени конци в кафяво, червено и синьо. На рамото ръкавът е набран и богато украсен с шевица от множество растителни и геометрични орнаменти. Използвани са различни видове бодове – кръстат, прав бод, бримчен и други. Цветовете на шевицата преливат от розово, лилаво, червено до кафяво и черно. Дължината на ризата е 145 см. Около пазвата, по ръкавите и в долния край на ризата е извезана шевица с растителни мотиви в черно, червено и кафяво, както и дълги цветни линии. Около врата ризата е с набор, а 6 см яка е с плътна везбована украса. Платното, от което е изработена ризата, в двата си края по дължина има гладка тъкана украса от тънки червени линии.

Това, което предизвиква нашия интерес в случая, е принадлежността на тази риза на Гана Вачева - прапрабаба на дарителката. Тя била жителка на Бяла черква и съпруга на Трифон Вачев – един от най-младите участници в Априлското въстание през 1876г. от четата на поп Харитон. Едва 19 годишен той е убит по време на 9-дневната битка в Дряновския манастир. Същата година, само няколко месеца след въстанието, още по-младата му съпруга ражда син, кръщава го на името на убития си съпруг и го отглежда сама. До края на дните си Гана Вачева не сключва втори брак, живее със семейството на сина си, отгледала е петимата си внука и е починала на 85 годишна възраст. Ризата е съхранявана от семейството като скъпа реликва до наши дни.

Интересно и особено красиво дарение на музея направи друга наша съгражданка – Йорданка Хаджиева. (ИМ – Павликени, инв.№ 1621-1628 ф.”Е””) Тя подари три броя пещемали, две вълнени торби и три женски престилки. Дарените части от женско традиционно облекло илюстрират характерните за Търновския край елементи на двупрестилчната носия. Тази носия е широко разпространена в полските райони на Търновско и в Павликенските села. Двата пещемала (инв.№1621 и 1622) са битували в с.Бутово и имат много общи орнаменти и характеристики – изработени са

от вълнен, домашно тъкан черен плат. В горния край на плата има тъкана украса от 5 см в червено. Целият плат е силно плисиран, а в горната си част и набран. Дължината и на двата пещемала е 62 см. Украсата в долната част на полата се състои от две също 5 см хоризонтални ленти от синьо и черно кадифе, над тях има други две ленти с бродирани цветни растителни орнаменти в различни цветове. В долния край на единия пещемал е зашита 4 сантиметрова бяла дантела, която завършва с дантела, плетена в жълто и с висящи лутурки. Третият пещемал е малко по-различен. Битувал е в село Горско Сливово, днес Община Сухиндол. Изработен е също от черен домашно тъкан вълнен плат, дължината на дрехата е 72 см, платът е изпънат, а само в левия и в десния край има ситни плисета. В долния край на полата е апликирана лента от червен, зелен, бял и син плат, украсена с геометрични орнаменти. Над тая лента има зашита ивица със сърмен конец а най-отгоре са нашити лутурки. Трита пещемала са изработени в средата на 19 век и са предавани от поколение на поколение в семейството на Й.Хаджиева.

Към това дарение принадлежат две вълнени червени торбички и три престилки – две вълнени и една памучна. Първата престилка (инв.№1626) е черна, вълнена, домашно тъкана, със втъкани светло сини и жълти линии. В долния край, по средата на престилката има 10 сантиметрова ивица с везбовани растителни орнаменти в червено, цикламено, синьо, жълто и зелено. Върху трита края на престилката е зашита ивица от черно кадифе, ширина 5 см. Размерите на престилката са 31-71 см. Втората престилка (инв.№1627) е вълнена, червена, в дясно и влаво вертикално в плата са втъкани бели ивици Престилката е двуплата, с размери 45-70см, по краищата е обазена с памучен плат. Третата престилка (инв.№ 1628) е черна, памучна, в долния и край са бродирани пет цветя и цветни клонки. По краищата е обшита с червен вълнен конец, дължината е 69 см,ширината – 64см.

Характерна особеност в историческото развитие на Павликени след Освобождението е заселването на балканджии от съседните околии. В резултат на вътрешно миграционните процеси и аграрния преврат много български семейства от Балкана намират подслон и възможност за препитание в долината на р.Росица. Идвайки в Павликени те пренасят със себе си и своите специфични традиции, облекло и обичаи, допълват колорита на местното традиционно изкуство. В този ред на мисли особено ценно е дарението, направено от Петър Миков Стайков, жител на Павликени, ул.Кирил и Методий №57 (ИМ – Павликени, инв.№ 1629 –1633 ф.”Е”). То представлява ансамбъл от три части на мъжки костюм – потури, сетре с дълъг ръкав и елече, както и два черни вълнени сукмана – женски и детски. Те са принадлежали на неговите баба и дядо - Мико Стайков Миков и съпругата му Петкана Маринова Стайкова, жители на с.Малка Желязна, Тетевенско. Изработени са през средата на 19 век. Съхранявани са в семейството на сина им, което семейство се преселва да живее в Павликени. В деня на сватбата на сина им, свекървата е подарила тези

костюми на младата невеста. Облеклата притежават автентичността и всички отличителни белези на балканджийската одежда.

Мъжките потури са изработени от домашно тъкан шаяк в естествен кафяв цвят, богато украсени по джобовете, по крачолите и по съединителните ръбове от черни гайтани. Дължината на потурите е 110 см, а обиколката на потурите в горната им част е 240 см. Съобразявайки се с народната представа, че колкото са по-набрани и колкото по-ниско и надиплено е дъното на потурите, толкова по-заможен е притежателят им, то в случая собственикът на потурите трябва да е бил заможен и едър българин. Долната част на крачолите е с разрез, обшит с много гайтани и закопчаващ се със 17 телени копчета. Под джобовете са пришити красиви орнаменти от черни гайтани. (инв.№1629)

От същия кафяв шаяк и със същите орнаменти на украса от черни гайтани са изработени мъжко елече и горна дреха – сетре с дълги ръкави (инв.№ 1630 и 1631). И двете дрехи се закопчават отпред с телени копчета, украсени са богато в предната част, около врата и по ръкавите на сетрето. Дължината на сетрето е 50 см, а на елечето 54см, ширината и на двете дрехи е 52 см. Много красив и същевременно практичен елемент в украсата на тези облекла е наличието им в предната дясна част на два джоба, зашити един върху друг. Долният, по-голям е кафяв, а върху него е зашит по-малък червен. И двата джоба са обточени с черни гайтани.

Не по-малко внимание заслужават и двата сукмана, изработени също в с.Малка Желязна, Тетевенско.(инв.№ 1632 и 1633). Независимо, че единият е женски, а другият детски те имат еднаква кройка и много общи елементи в украсата. И двата са изработени от чер шаяк, без ръкави и принадлежат към т.н. “висококлинеста” женска сукмена носия. Веревно разположените клинове започват от рамото, но от кръста на долу са силно разкроени и дават голяма ширина на дрехата. И двата сукмана са с дълбоко изрязана пазва. Размерите на женския сукман са – дължина 110 см, гръдна обиколка 94 см и обиколка в най-долната част 200 см. Детския сукман е с размери – 80 см дължина, 80 см- гръдна обиколка и в най-широката му част –180 см. На черния фон особено силно изпъкват ярките цветове на гайтаните, които украсяват пазвите, джобовете и съединителните шевове. В женския сукман украсата е в червено, оранжево, синьо и зелено, а гайтаните на детската дреха са предимно в жълто, синьо и зелено.

Друга разновидност на женската двупрестилчена носия е дарението, което направи на музея покойната вече Розка Аврамова – Павликени, ул.Ал.Стамболийски №48, починала 2005 год.(ИМ – Павликени, инв.№ 1633-1641 ф.”Е”) Дарението представлява женски костюм, изработен през втората половина на 19 век в Бяла черква и подарен на приносителката от свекърва и в деня на сватбата им. Той се състои от женска фуста, вълнен пещемал, елече без ръкави, памучно горно сетре с дълги ръкави, престилка и кърпа. (инв.№ от 1634 до 1639) Фустата (долна риза) е от бяло памучно тъкано платно, с дължина 85 см, разкроена в долния и край от трапецовидни клинове, завършваща с дантела плетена на една кука.

Пещемалът е от тъмно син вълнен тъкан плат с дължина 75 см. Отпред и отзад полата е права, а в ляво и дясно платът е надиплен по на четири широки плохи. В долната част на полата са апликирани шевица от геометрични фигури в червено, бяла, зелено и синьо, както и сърмена украса. Върху пещимала се завързва престилка в наситено червен цвят, украсена с втъкани успоредни орнаменти по дължина, обагрени в светли тонове. В горната част на престилката има една хоризонтална шевица, а в долния и край е зашита синя шевица на зиг-заг. Размерите на престилката са 50-70 см. Част от носията е вълнено черно елече, което се закопчава отпред с два реда копчета и е украсено около врата с черен гайтан. Елечето е дълго 40 см, а гръдната обиколка е 80 см. Над елечето или само над долна риза се облича памучно сетре с дълги ръкави, закопчаващо се също с два реда копчета отпред. Сетретото е тъмно синьо, има памучен пълнеж, а подплатата му е от кариран домашно тъкан плат. Дрехата е украсена с черни гайтани, а размерите и доказват, че е принадлежала на стройна и елегантна българка. Част от дарението на Розка Аврамова е и черна памучна забрадка с размери 90-90 см, украсена от всички страни с дантела, плетена на една кука и черни ресни. В семейството на дарителката се е съхранила и бяла ленена кърпа, фино изтъкана с украса – т.н. “късана техника”, с дантела изплетена на една кука, с ресни и размери – 45/180 см. (инв.№1640 и 1641)

Подобно на горе описаното е и дарението на Неша Стефанова, жител на Павликени, ул. 19 февруари №36, вх.А. То представлява женски костюм, характерен за балканджийките и състоящ се от три части :

- женска дълга риза с бродерия в червено и черно по ръкавите, около врата и по пазвата, ръкавът е дълъг и широк, ризата е с дължина 132 см; (ИМ –Павликени, инв.№1646)

- чер вълнен домашно тъкан сукман, без ръкави, от типа “висококлинести”, с апликирана украса в долната част от 4,5 см в червено, синьо, жълто и зелено, дължина на сукмана 118см; (ИМ-П-ни, инв.№1644)

- женска престилка, вълнена, домашно тъкана в оранжево и червено, на хоризонтални линии, на всеки 7 см са втъкани ленти в черно, лилаво, зелено. В долната част на престилката има 14 см лента в разнообразни цветове и форми, размери на престилката 44 – 66 см (ИМ-П,инв.№ 1645)

Този костюм е принадлежал на Неда Стоянова Бекирева от с.Дебелцово, Севлиево, починала през 1928 год. Семейството и се преселва да живее в Павликени в началото на ХХ век, а костюмът е съхранен от внучката и Неша Стефанова, която днес е на 76 години.

Неповторими и много атрактивни образци на творчеството и естетическия вкус на българката представляват женските ризи, дарени на музея от Надка Митева Личкова – Павликени, ул.Гурко № 9. (ИМ – Павликени, инв.№ 1650 и 1651 ф.”Е”) Те са ушити и са принадлежали на нейната баба Гица Лазарова Христакова, живяла в с.Кулина вода, Община Белене. Г.Христакова е родена през 1861г., а е починала на 85 годишна възраст през 1946г. Семейството им са преселници в Павликени, а ризите

са се съхранявали и предавали през три поколения. Това, което придава особен колорит и неповторимост на ризите е тяхната украса. По пазвата, на раменете, по дължината на ръкава и в най-долната част на ризите са извезани невероятни български шевици. Използвани са различни видове техники, материалите са коприна, памук и вълна, в цветовете преобладават няколко варианта на червено в комбинация с черно. Шевиците са плътни, ювелирно изработени, съчетани са флорални и зооморфни елементи с геометрични фигури и различни линии, на места е пришит и червен гайтан. Шевиците по полите на ризите са с вълнени конци, а в горната част са по-фини- от памук и коприна. Бялото платно от което са скроени има втъкана гладка украса от две успоредни червени линии в двата края на платното. Ризите са набрани около врата, а ширината в долната част се постига чрез страничните трапецовидни клинове, които започват от ръкавите. Половината от ръкавите завършват на китката с набор и 3 см. маншет, който целият е изпълнен с бродерия. Другата половина на ръкава е право парче, без маншет и завършващ само с 2-3 реда декоративно цветно обточване.

Друга специфична особеност на тези две ризи са размерите им, които недвусмислено доказват, че те са принадлежали на сравнително висока и едра жена. И двете ризи са с дължина 160-170 см, а гръдната обиколка е 114 см, дължината на ръкавите е 55- 57 см, а обиколката в най-долната част на ризата е 190-200 см. Едната риза в предната си част е с два отвора, симетрично разположени под пазвата.

Като част от това дарение е и уникалната забрадка, която е изработена и е принадлежала на същата Гица Христова от с.Кулина вода. Забрадката е бяла, от домашно тъкан плат, с размери 80-80 см. Направена е от два плата, зашити един за друг. Там където се съединяват платовете и по всички краище има извезана бродерия в червено, светло синьо и черно. В два диагонално разположени ъгъла са зашити правоъгълни парчета с богата шевица в преобладаващо червено и други цветове, по края завършват с ресни и мъниста. Тези две парчета са с размери 40 – 12 см и са служели за завързване на забрадката. Платът, от който са направени, е с декоративна украса от бели и червени ивици. Такава забрадка с правоъгълни парчета е нов вид за етнографската колекция на Исторически музей - Павликени. Тя допълва колорита и разнообразието от традиционни народни облекла.

Последното дарение, което постъпи във фонд “Етнография” на музея в края на 2005 год., е дарението на Бонка Христова Ненова – жител на Павликени, ул. Цар Иван Асен II, № 20, вх.б. То съдържа – пещемал, елече, две престилки, три женски колана, 1 чифт пафти, една вълнена торбичка и три пунгии.(ИМ – Павликени, инв.№ 1652 – 1663 ф.”Е”) Всички те са изработени от нейната баба Бойка Петрова Мънкова от с.Крамолин, Севлиево – (род.1881 – поч.1949). Дарението, освен етнографската си стойност, съдържа и ценна информация общо за историята на селището. Семейството на Бойка Мънкова и съпругът и Петър Рачев Мънков се

преселват в Павликени през 1914 г. Семейството им се е занимавало основно със земеделие, а през 30-те години Петър Мънков е работил в телеграфо-пощенската станция на Павликени. В семейство Мънкови са отгледани пет деца.

Характерна особеност на пашемала от това дарение е ,че при него 17 см в горната му част са набрани като плисе, а надолу платът на полата е изпънат. В двата края на полата, които се събират отпред, има втъкана украса в червено, зелено и бяло. В долния край на пашемала има апликирана и бродирана шевица в червено, зелено, жълто и други цветове. Пашемалът е изработен от вълнен, домашно тъкан, чер плат. (инв.1652)

Женското елече е изработено от тъмно кафяво кадифе, подплатено е с памучен, светло син плат на бели цветчета, изминати са вертикални успоредни тигели. По пазвата елечето е украсено с бял гайтан, комбиниран с метална нишка. Дължината на елечето е 42 см (инв.№ 1653)

Престилките са вълнени, в едната преобладава червения цвят, а другата е черна. И двете престилки са изработени от два плата, съединени хоризонтално с гйтани. Украсата е предимно флорални орнаменти, линии и геометрични фигури в палитра от различни цветове. (инв.№ 1654 и 1655)

Особено интересни са трита женски колана от т.н. вид “тъкани на кори”. Размерите им са различни – ширина 3,3см; 4,3см; 5см, а дължината им съответно – 2,88м, 0,92м, 2,50м. При изработването им в основата преобладава червена и черна прежда, а украсата е съчетание от много други. Двата колана са с втъкани надписи, като на единия ясно се разчита годината 1881 и думата “съединението”. Другият колан е също с надписи и с един чифт красиви, кръгли, бронзови пафти. Те са с релефна украса от флорални мотиви, разположени в няколко концентрични кръга с врязана украса. Диаметърът на пафтите е 10 см. Третият колан е украсен с втъкани геометрични орнаменти, като засилено присъства ромба. (инв.1656-1659).

Последният елемент от дарението са три платнени памучни торбички – т.н. пунгии. Те са широки 11 см , а дължината им е различна – 41,45 и 49 см. И трите торбички са ушити от домашно тъкан плат с декоративна гладка втъкана украса на хоризонтални линии в червено и синьо на различни интервали. Друг елемент на украсата са и втъканите ромбоиди в червено. И трите торбички имат разрези, някои от които са обточени с цветни конци. В горния си край торбичките имат пришити усукани цветни конци за връзки. Изработени са през втората половина на 19 век. Подобни образци на народното творчество и прагматизъм на българите, постъпват за първи път във фонда на музея.(инв.№ 1661-1663).

Новопостъпилите материали във фонд “Етнография” на Исторически музей – Павликени са неизчерпаем източник на информация и ценни доказателства за многообразието на традиционното народно облекло в Павлиkenския край. Тук съвместно съжителствуват балканджийските сукмани и двупрестилчената носия, характерна за селата в полето. В нюансите от цветове, кройки и украси се крият различията в костюмите за млади и стари, за невести и за възрастните жени. В някои от случаите

носията е и израз на социалното положение на българина. Традиционното народно облекло е удивително доказателство за богатата душевност на българката, за нейните високохудожествени заложи и талант, израз на вечния и стремеж за красота и хармония. А тези, които са съхранили тази красота и сега я даряват на музеите, доказват на дело обичта си към България.

НОВИ ДАРЕНИЯ ЗА ФОНД “ЕТНОГРАФИЯ” НА ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ - ПАВЛИКЕНИ (РЕЗЮМЕ)

Дарителството е ярко доказателство за духовното богатство на дарителя, за неговото преклонно отношение към културно-историческото наследство на народа ни, както и за притежаваните от него най-висши общочовешки добродетели и нравствени качества.

Новопостъпилите музейни предмети през последните 3 години във фонд “Етнография” са образци на традиционното българско народно облекло. Даренията датират от средата на 19 век или от втората половина на същия. Те са дело предимно на домашното производство и са ярко доказателство за вродения женски усет за красота и естетика у българката. При изработването им жените са проявявали творчество, а произведенията им са синтез на безгранична фантазия и здрав прагматизъм. За направа и украса на дрехите са използвани традиционни материали – коноп, вълна, памук, лен и коприна.

Даренията илюстрират по възможно най-атраکتивния начин многообразието и колорита на различните носии. Те създават зрителна представа за етническата специфика и характерните особености на облеклото в Павликенския край. В много от случаите те са и вещественото доказателство за значими исторически събития или за живота и съдбата на отделни личности.

Цялата статия може да бъде намерена и прочетена в сборника.